

SÆRTRYK

NORDISK PSYKOLOGI

12. årgang - nr. 1-2 - 1960

FEMTE NORDISKE
PSYKOLOGMØTE I BERGEN 1959

—
BERETNING

EJNAR MUNKSGAARDS FORLAG
KØBENHAVN

PERSONLIGE OG SOSIALE FAKTORERS BETYDNING FOR HOLDNINGER TIL OPPDRAGELSESSPØRSMÅL

BJØRN CHRISTIANSEN

Institutt for Samfunnsforskning, Oslo

Barneoppdragelse er et meget omstridt spørsmål i våre dager. Arbeid med sikte på å fremme mer liberale holdninger til oppdragelsesspørsmål drives med stor intensitet. Litt etter litt synes dette arbeid å vinne stadig større terreng. Gamle tradisjonsbundne oppdragelsesprinsipper blir dradd i tvil, samtidig som høyst forskjelligartede oppfatninger av den autoritetsfrie oppdragelse gjør seg gjeldende. Så vel den autoritære som den liberale oppdragelsesideologi har sine entusiastiske forkjempere som sine desillusjonerte motstandere.

Innenfor psykologenes leir hersker det, når det gjelder holdninger til oppdragelsesspørsmål, en forholdsvis stor enighet. Et langt mer omstridt spørsmål er hvilken *betydning* man skal tillegge foreldres holdninger til sine barn, hvilken virkning foreldres kognitive oppdragelsesideologi har på deres barns personlighetsdannelse, og – i tilknytning til dette – hvilken sammenheng som er til stede mellom foreldres manifeste holdninger eller attityder og deres ubevisste eller latente personlighetstrekk.

I det velkjente arbeid til Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson og Sanford, »The Authoritarian Personality«, blir voksne menneskers oppdragelsesideologi, deres holdninger til oppdragelsesspørsmål, sett på som uttrykk for dyptsittende personlighetstrekk, skapt av deres egen barndomssituasjon og oppvekstbetingelser. Forfatterne hevder at etnosentrisme, dvs. negerfordommer, patriotisme og jødehat, har sammenheng med en dyptsittende autoritær personlighetsstruktur. I den meget omtalte F-skalaen, som er en

slags semiprojektiv holdningsskala til registrering av autoritære personlighetsdisposisjoner, inngår en rekke påstander som direkte har sammenheng med holdninger til oppdragelsesspørsmål. Ledd nr. 1 i den endelige skala-revisjon lyder f. eks.: »Lydighet og respekt for autoritet er de aller viktigste dyder barn bør lære.« Ledd nr. 13: »Hva ungdom trenger mest, er streng disiplin, jernhård besluttsomhet og vilje til å arbeide og kjempe for land og familie.« Ledd nr. 37: »Det finnes neppe noe mer lavtstående enn en person som ikke føler stor kjærlighet, takknemlighet og respekt for sine foreldre.« Og ledd nr. 44: »Ingen kan lære noe virkelig betydningsfullt uten gjennom savn og lidelse.« Siden forfatterne anser denne skala som et hjelpemiddel til å få tak i disposisjoner som etter deres mening har sitt grunnlag i tidlige barndomserfaringer og påvirkninger, følger det av dette at de anser holdninger til oppdragelsesspørsmål som et område hvor autoritære personlighetsdisposisjoner i særlig grad vil gjøre seg gjeldende og komme til uttrykk.

Forfatterne av »The Authoritarian Personality« inntar en nokså markert stilling i deres forklaring av etnosentrisme. Deres forklaringer er ekstremt personlighetsorienterte. I deres forklaringer og teorier legges hovedvekten på rent psykogenetiske og psykodynamiske forhold. Forfatterne er blitt sterkt kritisert av flere sosialpsykologer for helt å ha neglisjert situasjonsmessige forhold og for å ha undervurdert betydningen av gruppedlemskap og innvirkningen av gruppe-normer og sosialt press. Fra dette hold er det blitt hevdet at det for øyeblikket synes å være mest forsvarlig å anta at ganske forskjellige personlighetsstrukturer kan forenes med et og samme holdningsmønster overfor patriotisme, negrer og jøder, og at det holdningsmønster en person vil erverve seg, i langt mindre grad vil avhenge av hans personlighet enn av de imitasjonsmuligheter som foreligger i hans miljø, og av de positive og negative sanksjoner han blir utsatt for i de grupper han opplever seg selv som medlem av.

Denne motsetning mellom personlighetsorienterte og sosial-normorienterte forklaringer går langt videre enn til en viss ulikhet i synet på etnosentrisme og rasefordommer. Vi kan finne mye av det samme motsetningsforhold i synet på årsakene til foreldres holdninger til oppdragelsesspørsmål. På den ene side hevdes det at disse holdninger først og fremst har sitt grunnlag i foreldrenes egen personlighetsstruktur, på den annen side at slike holdninger først og fremst er en følge av de eksisterende sosiale normer i foreldrenes miljø.

Begge de nevnte retninger kan, iallfall når det gjelder rasefordommer, til fulle dokumenteres at det foreligger statistisk signifikante sammenhenger med personlighetsmessige *respektive* sosiale faktorer, og det er liten grunn til å tvile på at sådanne sammenhenger også eksisterer når det gjelder holdninger

til utenrikspolitiske spørsmål, religiøse spørsmål og oppdragelsesspørsmål. Det er i dag ikke lenger aktuelt å være for eller imot personlighets-orienterte eller sosial-norm-orienterte forklaringer. Spørsmålet er mye mer å avklare og forstå samspillet og den relative betydning av forskjellige personlighetsfaktorer og situasjonsfaktorer for utviklingen av bestemte holdningsmønstre.

Et synspunkt som har vunnet betydelig oppmerksomhet i de senere år og som nettopp legger hovedvekten på dette samspill, lyder som følger: Jo mindre sosialt press en person står under, jo større betydning vil personlighetsmessige faktorer ha for utviklingen av et bestemt holdningsmønster, og på den annen side – jo større sosialt press som eksisterer i forhold til et bestemt holdningsmønster, jo mer vil betydningen av personlighetsfaktorer bli redusert. Dette er en hypotese som forsøker å få fram noe av vekselspillet mellom ulike årsaksfaktorer. En begrensning ved hypotesen er at den bare snakker om forskjellig styrke av sosialt press. Like viktig er det å rette søkelyset mot den ulike gjennomslagskraft av forskjellige personlighetsfaktorer, mot – om en vil – personlighetstrekk som disponerer for en større eller mindre konformitet med det eksisterende sosiale press. Adorno og medarbeiderne er inne på en slik faktor når de hevder at konvensjonalitet og sterke konformitetsbehov synes å være en funksjon av en autoritær personlighetsstruktur. Siden de anser det dynamiske grunnlag for en slik struktur å bestå i en indre splittelse, i en permanent fortrenghing av psykoseksuelle primær-impulser, følger det av dette at vi skulle vente en større konformitet til et eksisterende sosialt press jo sterkere ego-defensive eller jeg-forsvarende tendenser det er som særpreger en gitt person. Disse samme tendenser vil, ifølge Adorno og medarbeidere, også disponere en person for tilslutning til autoritære livsholdninger og ideologier. Man kan spørre seg: Hva nå, hvis en person med en autoritær personlighetsstruktur blir utsatt for et sosialt press i retning av anti-autoritære og liberale synsmåter?

Mye vil sannsynligvis avhenge av hvilken styrke det sosiale presset har. Er presset ganske ubetydelig, vil høyst sannsynlig de autoritære disposisjoner slå igjennom, men blir presset sterkere, skulle vi vente en stadig mindre innvirkning av de latente disposisjoner, og ble presset virkelig sterkt – ja da skulle vi faktisk vente, hvis vi antar størst konformitets-behov blant personer med en autoritær personlighetslegning, at vi blir stående overfor en positiv korrelasjon mellom en autoritær personlighetslegning og demokratiske og liberale holdningsmønstre.

Hvis denne hypotese er holdbar, skulle vi altså vente at korrelasjonen mellom latente autoritære personlighetstrekk og manifeste autoritære holdninger til oppdragelsesspørsmål ikke er konstant, men at den vil variere fra

et miljø til et annet. Under bestemte sosiale betingelser vil vi anta at det foreligger en positiv korrelasjon, under andre sosiale betingelser en signifikant negativ korrelasjon eller en total mangel på korrelasjon.

For å prøve denne hypotese har vi foretatt en mindre, empirisk undersøkelse av elever i forskjellige klasser ved Norges kommunal- og sosialskole i Oslo. Vi har konsentrert oss om tre elevgrupper – én elevgruppe bestående av elevene ved skolens kommunallinje, én bestående av elevene ved Statens ettårige barnevernskurs og endelig én bestående av elevene ved et halvårig spesialkurs for internatpersonale ved åndssvakehjem. Førstnevnte gruppe omfatter elever som tar sikte på å utdanne seg til stillinger innen kommunal administrasjon og forvaltning, deres bakgrunn er merkantil og deres interesse for psykologi og oppdragelsesspørsmål neppe større (om ikke mindre) enn man finner blant folk flest. Elevene i disse klasser får ingen undervisning i psykologi eller mentalhygiene, og noe systematisk sosialt press i retning av en liberal oppdragelsesideologi kan man vanskelig snakke om.

En nesten ekstrem motsetning til kommunal-linjens manglende konsentrasjon om oppdragelsesspørsmål utgjør barnevernskursets timeplan. Denne består av bl.a. utviklingspsykologi, mentalhygiene, psykiatri, almen psykologi, småbarnpedagogikk og avslapningsgymnastikk. Elevene på dette kurset har alle tidligere erfaring fra arbeid med barn, fortrinnsvis som assistenter og bestyrere ved barnehjem. Kurset er lagt opp spesielt med tanke på å spre moderne synsmåter på barneoppdragelse, på å gi kunnskap om oppdragelsesspørsmål og på å gi elevene et bredere ideologisk perspektiv på sitt arbeid som barnoppdragere. Da undersøkelsen ble foretatt, hadde elevene gått på kurset i 9 måneder – derav ca. 2 mdr. som praktikanter ved forskjellige barnevernsinstitusjoner.

Den tredje elevgruppen vi konsentrerte oss om, inntar en mellomstilling mellom de to foregående når det gjelder det antatte aktuelle sosiale press i forhold til liberale oppdragelsesholdninger. Praktisk talt alle elevene ved spesialkurset for åndssvakehjempersonale hadde erfaring med barn fra sitt tidligere yrke. Elevene hadde tidligere hatt assistent- og pleierstillinger ved åndssvakeinstitusjoner. Da undersøkelsen fant sted, hadde disse elevene knapt gått på skolen mer enn en måned, og noen systematisk undervisning i barnpsykologi og oppdragelsesproblemer var ennå ikke påbegynt.

Med bakgrunn i den tidligere nevnte hypotese ventet vi altså å finne at forholdet mellom oppdragelsesideologi og latente personlighetstrekk ville være forskjellig i de tre utvalg. Blant elevene på barnevernkurset, dvs. de som stod under sterkt ideologisk press i retning av liberale oppdragelsesholdninger, ventet vi å finne en positiv korrelasjon mellom en liberal oppdragelsesideologi og jeg-forsvarende tendenser, blant elevene på kommunal-

linjen en tilsvarende negativ korrelasjon, og endelig blant elevene på spesialkurset for åndssvakehjempersonale en nesten total mangel på korrelasjon.

For å registrere elevenes oppdragelsesideologi konstruerte vi en holdningsskala bestående av 50 ledd. Hvert ledd var en påstand som forsøkspersonene skulle ta stilling til, dvs. de ble oppfordret om å gi uttrykk for om de var enige eller uenige i påstanden. Skalaen var slik oppbygd at ved halvparten av påstandene stod enighet for en liberal oppdragelsesholdning, ved halvparten for en autoritær orientering. I alt 10 av påstandene representerte holdninger til tidlig-orale atferdsytringer hos barn, 10 av påstandene holdninger til sen-orale atferdsytringer, og et like stort antall til tidlig-anale, sen-anale og tidlig-genitale atferdsytringer. Grunnen til at vi valgte å bygge opp skalaen med henblikk på forskjellige psykobiologiske utviklingsfaser, var dels ønsket om å sikre en viss representativitet blant leddene, dels ønsket om å foreta en analyse av interkorrelasjonen mellom holdninger til forskjellige oppdragelsesområder.

Til registrering av jeg-forsvarende eller ego-defensive tendenser anvendte vi en ren projektiv metode – nærmere bestemt en forkortet norsk revisjon av Blum's *Blacky Pictures*. Dette er en personlighetsprøve som består av en rekke bilder. Disse viser hundevalpen Blacky i forskjellige situasjoner som er karakteristiske for bestemte psykoseksuelle utviklingsfaser. Gjennom spontanhistorier til bildene, billedpreferanser og svar på standardiserte spørreskjemaer tar prøven sikte på å avdekke forsøkspersonenes latente holdninger til pregenitale psykoseksuelle impulsmønstre i deres egen personlighet. Skåringen av spontanhistoriene til bildene finner sted på grunnlag av eksplisitte kriterier avledet fra psykoanalytisk teori. I vår bruk av metoden konsentrerte vi oss spesielt om den tidligste psykoseksuelle utvikling, dvs. vi la vekt på å få fram om det forelå konflikter i forhold til såkalte tidlig-orale, sen-orale, tidlig-anale, sen-anale og tidlig-genitale impulser – nettopp de samme atferdsdimensjoner som vi forsøkte å registrere de mer manifeste, ideologisk-forankrede holdninger til ved den tidligere omtalte holdningsskala. Som en slags indeks på styrken av forsøkspersonenes ego-defensive tendenser benyttet vi oss av antall dimensjoner som var blitt skåret som konfliktladet på Blacky-testen.

Innsamlingen av empirisk materiale fant sted høsten 1957. Et av de første spørsmål vi stilte oss, var holdningsskalaens differensieringsevne mellom de forskjellige underutvalg. Hvis disse utvalg ikke skulle oppnå signifikant forskjellige gjennomsnittsskårer på vår ideologiskala, ville våre antagelser om det forskjelligartede sosiale press i utvalgene vanskelig kunne opprettholdes. Som ventet fant vi imidlertid at elevene på barnevernskurset var preget av langt mer liberale oppdragelsesholdninger enn elevene i de

andre klassene. Derimot fant vi ingen signifikant forskjell mellom elevene på kommunallinjen og elevene på spesialkurset for åndssvakehjempersonale. Størst var forskjellen mellom elevene på barnevernsskurset og kommunallinje-elevne i første skoleår ($CR = 6.21, p < .001$).

Grunnen til at vi valgte å arbeide med parallelle dimensjoner på det manifeste og latente plan, var for øvrig ønsket om å studere nærmere om forholdet mellom disse nivåer var det samme for alle dimensjoner, og om interkorrelasjonen mellom dimensjonene var den samme på det latente som på det manifeste atferdsnivå.

Korrelasjonen mellom autoritær oppdragelsesideologi og egodefensive tendenser viste seg for utvalget som helhet å være praktisk talt null ($r = .09$). En nærmere analyse av de to elevutvalg som viste størst forskjell med hensyn til oppdragelsesideologi, brakte for dagen korrelasjons-koeffisienter som gikk i stikk motsatt retning. Blant kommunallinjeelevne i første skoleår fant vi en viss positiv korrelasjon, $r = .31$, mens vi blant elevene på barnevernsskurset fant en viss negativ korrelasjon, $r = -.28$. Da begge utvalg er forholdsvis små, henholdsvis på bare 22 og 13 forsøkspersoner, oppnår ingen av korrelasjonene noen nevneverdig statistisk pålitelighet. De går imidlertid begge i ventet retning, og hva som er av størst interesse – forskjellen mellom dem oppnår en statistisk signifikans på 5 %-nivået. En nærmere analyse av forholdet ved de forskjellige dimensjoner vi hadde konsentrert oss om, brakte for dagen at størst forskjell mellom de to utvalg var til stede i forbindelse med holdninger til analitet. Vi fant her en korrelasjonsforskjell med en statistisk pålitelighet på under 1 %-nivået.

Når det gjelder sammenhengen mellom oppdragelsesideologi og egodefensive tendenser i de andre underutvalgene, er å bemerke at vi her fant korrelasjoner mellom ideologiskalaen og Blacky-testen som lå mellom de to omtalte ekstremgrupper. Blant elevene ved kommunallinjen i 2. skoleår fant vi en viss positiv korrelasjon, $r = .28$, mens vi blant elevene ved spesialkurset for åndssvakehjempersonale fant en praktisk talt fullstendig mangel på korrelasjon, nemlig $r = .13$. Begge disse underutvalg er igjen så små at noen nevneverdig pålitelighet ikke kan tillegges de enkelte korrelasjonskoeffisienter. På den annen side er det av en viss interesse at vi her finner koeffisienter hvis størrelsesorden ligger mellom de to utvalg som er preget av henholdsvis størst autoritær og minst autoritær oppdragelsesideologisk orientering.

Man bør selvsagt være forsiktig med å trekke for vidtrekkende konklusjoner av en enkelt undersøkelse over et såpass lite antall forsøkspersoner og med såpass uutprøvede metoder som de vi har gjort bruk av. Våre resultater støtter likevel fullt ut den på forhånd oppstilte hypotese at holdninger til oppdragelsesspørsmål best lar seg forklare som resultat av et samspill

mellom personlige og sosiale faktorer, og at personer med en dyptsittende autoritær personlighetslegning under visse forhold, på grunn av sine sterke konformitetsbehov, vil bli mer preget av de ideologiske holdninger som er fremherskende i deres nære miljø enn av deres underliggende disposisjoner for autoritære standpunkter.

Det faktum at vi under bestemte sosiale betingelser synes å finne en positiv korrelasjon mellom en såkalt autoritær personlighetslegning og en liberal oppdragelsesideologi, åpner interessante spørsmål om virkningen av intellektuell opplysning og undervisning på foreldres konkrete atferd som barneoppdragere, og i neste omgang – spørsmålet om den relative betydning av affektive og kognitive foreldreholdninger på barns personlighetsdannelse. Vi ser det som en viktig oppgave å foreta nye empiriske undersøkelser nettopp på dette område.

